

KONINGIN LEAR

De recensies

(foto: Jan Versweyeld)

QUOTES

'De grootste theaterschrijver van de Lage Landen'

DE CORRESPONDENT

'Godbloddie fokking goed – Shakespeare en Lanoye werken op elkaar in en stoken elkaar op als partners in crime'

VRIJ NEDERLAND

'Lanoye flikt het 'm gewoon opnieuw'

DE TELEGRAAF

'Poëtische, woeste taalstorm; spannende, pakkende voorstelling'

KNACK

'Je gaat kritiekloos op de knieën voor Lanoyes visie op King Lear'

LEIDSCH DAGBLAD

'Grootse strijd tussen geld en oerdriften'

THEATERKRANT

'Prachtige verzentaal in imponerende Koningin Lear'

SCENES

'Snedige scherpzinnigheid'

HUMO

'Past naadloos in Lanoyes zeer succesvolle reeks van Shakespearebewerkingen'

DE VOLKSKRANT

'Briljant'

ELSEVIER

'Hedendaags, met behoud van alle poëzie'

CLEEF

'Lanoye komt hier dichterbij de status van onovertroffen buikspreeker van God Shakespeare'

DE GROENE AMSTERDAMMER

DE VOLKSKRANT

*Tom Lanoyes nieuwste bewerking van een Shakespeareklassieker past naadloos in zijn zeer succesvolle reeks *****

Elisabeth Lear, de bejaarde CEO van de NV Lear, roept haar ganse familie bijeen in de boardroom. De toekomst van de firma staat op het spel. Zo begint Koningin Lear, een verregaande modernisering van Shakespeares King Lear, geschreven door Tom Lanoye en geregisseerd door Eric De Vroedt bij Toneelgroep Amsterdam. Lears kasteel in het bos is veranderd in een wolkenkrabber in een megapool. En dus geen koning, maar een koninginnemoeder, tevens CEO.

‘Er doemt een monster aan de einder op.’ Lear voorziet een crisis, zowel economisch (het is 2008) als geestelijk (haar dementie) en kondigt haar terugtreden aan. De onderneming wil ze onder haar drie zoons verdelen. In ruil voor wat zoete woordjes. Vlotte jongen Gregory en powerbankier Hendrik happen gretig toe. Alleen Cornald, de idealist, wil daaraan niet meedoen. Hij zegt enkel: ‘Niets, moeder’. En daarmee is hun lot bezegeld. De familie valt uiteen, en met hen dondert de hele financiële wereld in elkaar.

Het is een perfecte storm die Lanoye voor de hele familie Lear heeft bekookstofd. De Vlaamse succesbewerker van Shakespeares (Ten Oorlog, vorig jaar Hamlet versus Hamlet) heeft zitten hakken en snoeien in het van origine nogal wijdloppige Lear, totdat er één enkel familiedrama van formaat overbleef. Intens zijn de ruzies tussen de zoons en hun machtige moeder. De een wil volgens haar niet deugen, de ander is aseksueel en de derde is haar lievelingetje. Huiveringwekkend goed is het nieuwe

einde, als Lear op het toppunt van haar ontreding op de grond zit, een van haar jongens dood tegen haar borst gedrukt en ze hem tevergeefs tot leven probeert te zogen. Frieda Pittoors speelt deze Lear ingehouden, met ontzag en een moederlijke autoriteit. Eerst parmantig, en grilliger naarmate de aftakeling inzet. Maar nooit gênant. Het sterke aan de regie van De Vroedt is dat hij nadrukkelijk de komedie opzoekt in deze tragedie. Een clown als zoon Gregory (Roeland Fernhout gestyled als Henkjan Smits) krijgt alle ruimte prettige onzin uit te kramen. En Lears personal assistent (Vanja Rukavina) is met al zijn buitenaardse trekjes een aangenaam contrasterende figuur. Jammer is dat de twee schoondochters de rol van ordinaire golddigger niet ontgroeien. En ook de tragedie van een figuur als Robert Kent, adviseur van Lear, blijft onduidelijk. Maar dan is daar het einde, dat zo veel kracht heeft. De pure ontroering van een moeder die haar zoon opnieuw het leven wil schenken. Maar er zijn geen tweede kansen.

VINCENT KOUTERS
10 MAART 2015

DE STANDAARD

Leading lady in vrije val

Bij Tom Lanoye wordt King Lear een vrouwelijke 'captain of industry'. Haar neergang volgt de curve van haar bedrijf, dat kopje ondergaat in de crisis. Frieda Pittoors steelt de show met een aangrijpende vertolking, terwijl rondom haar de tragedie wegglijdt naar melodrama.

Een huilbui in volle bestuursvergadering is de eerste barst in het plaatje. De voorbode ook van de aftakeling en dementie die zullen volgen. Als een iron lady bestuurt Elisabeth Lear de multinational die ze groot heeft gemaakt. Nu kondigt ze haar prepensioen aan en verdeelt ze de eigendommen onder haar drie zoons. In ruil eist ze enkel wat vleierij. Vastgoedholdings, een overslagbedrijf, aardgasdeals: de portefeuille die hier versnipperd wordt, is aanzienlijk. Rond de tafel groeit de verwarring. Wat is er loos met de grote baas?

Bij Toneelgroep Amsterdam zet regisseur Eric de Vroedt fors in de verf hoe deze Koningin Lear de recente actualiteit spiegelt. De voorstelling begint met een glad promofilmpje van Lear Inc, bij de verdeling van de eigendommen licht een wereldkaart op. We zitten midden in de wereldwijde bubbel. Bedrijven leven boven hun stand en denken enkel nog 'globaal'. Een snoeiharde crisis, een echte tsunami, kondigt zich in de verte al met het nodige gerommel aan.

Bordkarton

Op de hoogste verdieping van de 'kathedraal van het kapitaal' valt de hyperrealistische aankleding in allerlei details op. Ze oogt wat goedkoop en kitscherig. De bordkartonnen

wereld, de no-nonsensestijl van deze nieuwe rijken: ze botst ook vrolijk met de ronkende verzen die Tom Lanoye hen in de mond legt. Maar bij Frieda Pittoors, die hier een droomrol met bravoure opeist, is geen sprake van een stijlbreuk. Als tirannieke manager is ze in haar element. Nuks, wispelturig, combattief: zo verschijnt ze op de afspraak. Geen neutrale deux-pièces ook, voor dezeleading lady. Ze kiest voor excentrieke outfits en een kapsel dat gekopieerd lijkt van de vrouwenportretten van Van Eyck. Op hoogmoed volgen neergang, woede, verlies. En bijhorend geraaskal. 'Zwarte zweer, etterbui vol schuim, gistende karbonkel vol vuil bloed': heerlijk hoe Pittoors kan ketteren en de gespierde beledigingen uitbraakt. De transformatie van machtsvrouw naar geknakt vogeltje voltrekt zich niet abrupt. In het lot dat haar personage treft, kan Pittoors klein en kwetsbaar zijn. Als ze met haar korrelige, makkelijk overslaande stem een grimmige parabel van Wannes Van de Velde inzet, komen verwarring en verrukking in één beeld samen.

Toyboy

Koningin Lear is de opener van een heus Lanoye-seizoen. Drie voorstellingen, telkens met een opvallende moederfiguur, gaan de komende weken een na een in première. Na de bejubelde Hamlet vs Hamlet, ook al met een actrice in de titelrol, is deze Shakespearebewerking nog ingrijpender. Lanoye heeft het verhaal niet alleen geactualiseerd; hele stukken van de plot zijn geschraapt of gecompriemd. Van de

nar maakt hij een junkie. Elisabeth Lear krijgt ook een kompaan naast zich, een buitenlandsetoyboy die ze werk verschaft in ruil voor wat liefde. Verder was het blijkbaar lastig kiezen voor de vertaler/bewerker. Door de versmelting van personages zitten we plots met een overdosis aan monologen. Hoe waardig ouder worden als de geest niet meer mee wil? In deze versie wordt de persoonlijke tragedie flink aangescherpt. De affectieve moederband schrijnt en ettert. Dat haar zonen afhaken en op alle fronten mislukken, is voor deze dementerende vrouw niet het grootste failliet. Dat zij, zelf hard en harteloos, hunkert naar de liefde van haar troetelkind: het is aan het slot de ultieme flits van inzicht.

Waar Lanoye klassiek drama aanpakt, is pathos nooit veraf. De regie van De Vroedt lijkt die nog te willen verheviggen. De slotscène is aanvankelijk een toonbeeld van soberheid - ze toont de economische kaalslag, maar ook de leegte van Lears hersenpan. Maar daarna helt ze vervaarlijk over naar melodrama. Verder flirt het stuk soms met makkelijk effectbejag. Vooral dan in de stormscène: het is de apocalyps die raast, maar dan in pure pretparkstijl.

GEERT VAN DER SPEETEN
10 MAART 2015

DE GROENE AMSTERDAMMER

Van Lear naar Lear

7 april 2015 - De oude heerseres in Lanoye's Koningin Lear is trots én onzeker, ze is bitter, rancuneus op het cynische af en tegelijkertijd koket en charmant. Nog tot 19 april te zien in Amsterdam, daarna elders in het land.

11 maart 2015 - In Koningin Lear van Tom Lanoye worden de moderne sjacheraars, marktdenkende gokkers en dobbelende hufters de tempels van de wereldwijd opererende economie uit gebezemd.

Bij Tom Lanoye is Koning Lear geen feodale heerser maar een zakenvrouw met kenauhaar op haar tanden en scheermessen in haar Thatcher-bontje.

De openingsmonoloog lijkt een mengeling van dementerende schemerpathetiek en gehaaid ondernemerscalcuul.

Om te beginnen is Betty Lear blij een kroon te kunnen plaatsen op de familieonderneming van haar ouders.

'Zij leerden mij dat men succes eerst smeedt

In het geheim, om dan pas toe te slaan

Op een moment suprême. Vergeef me dus

Dat ik u niet verklappen kon waarom

Ik u hier samenriep en dank dat u

De tijd wou vinden om uw oude moeder

Te assisteren in wat niet alleen ...

Voor haar, maar elk van u ... Een wending wordt

Die ons nog lang zal heugen ...

én vérheugen ...'

Dan komt ze terzake. Er naderen geen natuurrampen, zoals in King Lear, er nadert iets ergers. Het is crisis.

'Er doemt een monster aan de einder op

Waarvan geen mens de omvang kan beschrijven.

De markt wordt volatiel als nooit tevoren.

De wisselkoersen raken in het slop.

De ene bubbel spat de andere kapot.

Door ons gewicht zijn wij de eerste prooi

Wanneer de deining een tsunami wordt.

Klassieke strategieën zijn passé!

Wie nu nog kapitalen stapelt op

Eén plek, wordt straks de branding in geblazen.

We hebben maar één plicht. De ballast spreiden

Indien wij onze lading willen redden.'

Bij Lanoye is het blanke vers van she-

Lear veilig, geilig, zielsbedronken goed

opgeborgen én thuis zoals de zuiplap

thuis is in zijn bruine kroeg. De jamben

zuigen zich vol spiritualiën, ze wasemen

een grillige energie uit en in de regels

dreunt de harteklop van brutaal leven

in de gek geworden metropool tijdens de

global economy. Het vers herbergt ook een

plezierige vleug melancholische goesting

naar die oude, nukkige, alzheimerpatiënt, de

he-Lear, die indertijd gewoon overal vanaf

wou en eens goed uit wilde rusten.

'Ik deel ons patrimonium in drieën,

Rotsvast besloten alle sleur en stress

Van mijn vermoeide schouders af te schuiven

Op die van jonger, sterker volk, om vrij

En blij te kunnen kruipen naar mijn graf.'

Voilà, dit is wat misschien wel de kern van

King Lear genoemd mag worden. We zijn

vertrokken!

Koning Lear in de global economy? William

Shakespeare meets Joris Luyendijk? Het is

eerder geprobeerd. Niet zo lang geleden nog.

Door een angry young man, de Britse toneel-

en scenarioschrijver Dennis Kelly (1970). Die

in 2010 *The Gods Weep* schreef voor de Royal Shakespeare Company. Een stuk waarin Lear werd getransponeerd naar de City of London. De oude ondernemer Colm (Jeremy Irons indertijd) verdeelt zijn monopolistische multinational in drinkwatervoorzieningen onder enkele zelfgekozen opvolgers, die het beter, menselijker en vooral democratischer moeten doen dan hij. De verdeling van het bedrijf leidt tot een economische burgeroorlog onder het gesternte van een kersvers oplierende internationale bankencrisis. De tekst was misschien een sterke poging, niet heel veel meer, een beetje bluffpoker ook. *The Gods Weep* kon zich, als stuk en als voorstelling, op den duur niet handhaven of bewijzen.

En nee, Tom Lanoye is met zijn eigen bewerking van *King Lear* niet uit op bluffpoker en al helemaal niet op een modieuze foef. Zijn vrouwelijke Lear is een door de wol geverfde ondernemer én moeder van drie volwassen zonen. De oudste twee (Gregory en Hendrik) hebben zich in de NV Lear altijd en eeuwig gekleineerd gevoeld. Ten detrimente van hun positie binnen het bedrijf en hun desastreus verlopende huwelijken. En ten faveure van de benjamin van de familie, moeders mooiste, ijverigste en liefste, Cornald, met zijn ziekenfondsbril, zijn rugzakjes en zijn microkrediet-projecten in de Derde Wereld. Moeders, zoons, schoondochters. Mooi bijproduct van deze ingreep is het aloude conflict van de bejaarde, sterke en valse vrouw met schoondochters, die het in de ogen van de oermoeder nooit en te nimmer goed zullen of kunnen doen. Hoofdproduct is natuurlijk het sterke drama in het verlaten en verscheurde nest van de oermoeder: het basale gevecht van de in het rond krioelende mannetjesputters die opeens een (economische) macht moeten gaan omarmen, die ze net zo min aankunnen als het dagelijkse gevecht met hun serpentige amazones. En dan is er nog die rottige angel in het stuk.

Wie *King Lear* gaat doen (of zien) krijgt altijd twee plotvertellingen voor één geld. Lear en zijn dochters. Plus: Gloster met zijn beide zonen, de ene biologisch verwekt in het

echtelijke bed, de andere via de bastaardige kromming van een maîtresse naar binnen gewinkeld. Welaan, dat gebeurt hier dus niet. De Gloster-(bij)plot is geschrapt. Lanoye schrijft in zijn verantwoording van deze ingreep: 'De twee stukken-in-het-stuk, Lear en Gloster, zijn bedoeld om elkaar te verdiepen. Na een tijdje vertonen ze echter de neiging om elkaar onderuit te halen.'

'Wie durft een vrouw te slaan wanneer ze nog feller uithaalt dan een man?'

De Gloster-plot uit *King Lear* weghalen, dat gaat niet zomaar. De Japanse cineast Akira Kurosawa deed het in zijn grootse Lear-verfilming *Ran* (1985) – hij vlocht een eerwraaktragedie naar binnen in de vertelling van de oude heerser Hidetora en zijn drie zonen. Lanoye doet in zijn Lear-bewerking iets anders. Hij maakt van de Lear-vertrouweling Kent een ex-lover van Betty Lear. Van haar jongste zoon Cornald maakt hij een liefdesbaby van haar en Kent. Gloster wordt dus Kent. Cornald wordt een verloren zoon. De blindmarteling van de oude kompaan van Lear, bij Lanoye dus de blindmaking van Kent, gebeurt hier min of meer per ongeluk, door de oudste zoon. Hij springt gewoon wat te ruw om met dat verweerde gezicht, hij pakt hem iets te hard aan, voor de onbesuisde zoon Gregory het weet is het gezichtsvermogen van Kent foetsie.

Alle parels uit de oude Gloster-(bij)plot worden vervolgens spelenderwijs 'geïncasseerd'. Inclusief de zwerftocht over de vlakten, de poging tot zelfmoord door de oude Lear-kompaan en de tragikomische hereniging van de twee bejaarde, afgezette heersers, de een blind, de ander buiten zinnen, beiden een soort van wijs.

De vertelling is opgeschreven met de dramatische kracht en de poëtische luister die het origineel meer dan waardig is. Lanoye leert gretig en goed van zijn leermeester, de Grote Constructeur William Shakespeare.

Het alomtegenwoordige natuurgeweld heeft in Shakespeare's *King Lear* oudtestamentische proporties. In *Koningin Lear* van Tom Lanoye worden de moderne sjacheraars, marktdenkende gokkers en dobbelende hufters de tempels van

de wereldwijd opererende economie uit gebezemd. Van het penthouse 'with a view to kill' uit de openingsscène zakken ze via het darmstelsel van de macht af naar de jungle van de steden. Betty Lear rent met alle protagonisten in haar kielzog naar buiten, van de bescherming door airco en het getinte glas naar een heel andere werkelijkheid. Lanoye schrijft: 'Die van verlaten straten en morsige stegen, in het business district van een grootstad die ten prooi valt aan uitzonderlijk natuurgeweld. Hier biedt niets bescherming tegen striemende wind en hagelstenen, tegen hels verkeer en scheldpartijen, tegen gek geworden junkies en stinkende bedelaars in wie de dementerende Lear opeens haar gelijken meent te herkennen.'

Wat is de toegevoegde tragiek in de ombouw van de bejaarde vorst Lear naar de oude heerseres Lear? Ze is van meet af aan trots én onzeker, ze is bitter, rancuneus op het cynische af en tegelijkertijd koket en charmant – dat is een grote winst van aan elkaar gespiegelde en elkaar tegensprekende eigenschappen. Ze kan vanuit haar hautaine hoogten brallen en striemen en vanuit haar zwakzinnige diepten schreeuwen en krijsen, zoals mannen dat haar niet zo snel en intens na zullen doen. Dat zijn meer kleuren op het palet – en dat is ook winst! Lanoye: 'En dan: wie durft een vrouw te slaan wanneer ze nog feller uithaalt dan een man?'

Haar nar, hier Oleg geheten, een van de mooiste fools uit het oeuvre van Shakespeare, krijgt er bij Lanoye als Lears verpleger drie lagen bij, die hun werking voor een belangrijk deel ontlenen aan het feit dat Lear hier een vrouw is. Vooreerst is Oleg een buitenstaander met een geestig soort overlevingshumor in een vreemde, Zuid-Europese taal, die met grappige uitspraakblundertjes is gekruid. Dan is Oleg ook de vertrouweling, hij weet precies hoe ver de geestelijke aftakeling van Betty Lear is gevorderd, hij dient haar placebo-medicatie toe, hij is haar geestelijke thermometer en koortsgrafiek. En tot slot is Oleg haar toyboy, die haar verloren schoonheid, haar nooit gedoofde libido en haar sterke behoefte aan tederheid wakker masseert – een geweldige

ingreep die mooie scènes oplevert tussen titelrolvertolkster Frieda Pittoors en de nar van Vanja Rukavina.

Oleg bemiddelt wanneer Lear en Kent (mooie rol van Gijs Scholten van Aschat) bij het einde van hun tijden zijn aangekomen, op het onherbergzame dak van het zakenpand. De nar draagt de verpleging van de blinde Kent over aan Cornald, Lears jongste, Kents verloren zoon (Alwin Pulinckx), die voor het gemak Olegs accent eventjes overneemt, zodat Kent geen wantrouwen kent. Cornald vraagt aan zijn bastaardvader waarom hij nooit de waarheid durfde te spreken.

Kent: 'Omdat hij, de grootste vreugde in mijn leven, misschien ontstond uit het bedriegen van mijn beste vriend. Zo! Dat is eruit! (hij lacht en weent) Zie mij hier zitten. Geluk en schaamte, verenigd in een oud en snotterend scharminkel. O kon ik hem – slechts één keer in mijn leven nog – bekijken op de tast! Ik had geen oog en geen herstel meer nodig. Waar blijft hij toch? Is hij in leven? Is hij gezond? Kom ik het ooit te weten? Wat kevers voor kwajongens zijn, zijn wij voor onze wrede goden – ze pletten ons voor hun plezier.' Hier is de dichter/schrijver Tom Lanoye misschien wel dichter bij de status van onovertroffen buikspreekster van God Shakespeare dan hij ooit geweest is. Betty Elisabeth Lear, in de vertolking van Frieda Pittoors, hangt tegen die tijd over een stoel als een natte vaatdoek aan een verwaaid waslijntje. De haren los, de blik ver weg, de stem grijsgedraaid. Haar tekst van dat moment wordt niet in het tekstboek vermeld. Het is een rijmpje, naar ik meende te horen in plat Antwerps, dat ik in schoongeboend Hollands heb onthouden: 'Onder een stenen brug lag ze op haren rug De benen wijd en haar broekje gescheurd Je kunt wel raden wat daar is gebeurd.' Het was in de eerste try-out dat ik het hoorde. Ik hoop dat ze het niet meer weg doen.

LOEK ZONNEVELD

11 MAART 2015

DE GROENE AMSTERDAMMER

Warrelbrein

In De Groene van 12 maart berichtte ik u over wat voor soort bewerking Koningin Lear bij Toneelgroep Amsterdam (tekst: Tom Lanoye, regie: Eric de Vroedt) is geworden.

Ik had toen slechts de eerste tryout gezien, een onaffe voorstelling nog, een uitgehakte maar nog niet geslepen diamant. Vorige week zag ik wat ervan geworden is, drie weken na de première. En ik keek iets minder naar het totaal, en iets meer naar de vertolkster van de titelrol, Frieda Pittoors.

Tegen het slot van de lange toneelavond is haar haar uit de chique wrong geknoopt, het hangt slap langs het verbleekte gelaat. Mevrouw Lear ziet er desondanks uit als een bevrijd mens, gereed om 'blij te kunnen kruipen naar het graf', zoals ze drie uur eerder aankondigde. Ze is nu ook eindelijk herenigd met haar jongste zoon, de door haarzelf vervloekte oogappel. Ze smeedt een plan om met hem uit te fladderen, als waren ze 'parkietjes die de mooie moed bezaten om hun kooi/ te ruilen voor een grenzeloze stad'. Tom Lanoye herdicht de verlangens van Shakespeare's titelpersonage aldus: 'We peilen naar de raadsels van het zijn/ Als waren wij beoordelaars van God!/ Vanuit een sloppenwijk verslaan wij zo/ De kongsi's en de clans van "de elite"/ Zij doen er niet meer toe – ik heb jou terug!' Een ontroerend stille idylle, ontsproten uit het warrelbrein van een gesloopt mens.

Want Lear is ver heen op dat moment. Haar waanzin ontspruit tijdens het noodweer, midden in het stuk, waarin ze de natuur uitdaagt tot een duel. We zijn voor dat moment gewaarschuwd: stroboscopisch licht, zegt een bordje bij de ingang. Lear

schreeuwt als een overjarige Shirley Bassey tegen dat licht in. Het is een van de weinige momenten in deze toneelavond waarop ik afknop op een overleefd toneelcliché. Alsof je zulke besuikerde bombast nodig hebt om in de gekte van Lear te geloven. Alsof je deze verregende Muur van Geraardsbergen beklommen moet hebben, om in het stille ravijn van de waanzin te eindigen. Toneelmakers zouden eigenlijk over minder luxe speelgoederen moeten beschikken, zodat ze op betere en vooral op soberder ideeën kunnen komen, denk ik soms, een tikje valsig. Een kwart eeuw geleden fluisterde Ton Lutz Lears dondermonoloog tegen de donderwolken, terwijl er uit de toneeltoren een pisklein straaltje nattigheid op zijn ouwe kop werd gegieterd. Ik heb verder overigens ademloos naar dit ensemble en vooral naar Frieda Pittoors gekeken. Het Antwerpse schooiersliedje (zie De Groene van 12 maart) is godzijdank gebleven. En blijkt, volgens ingewijden, afkomstig uit het oeuvre van de Vlaamse liedjesmaker Wannes Van de Velde. Wat het voor mij alleen maar mooier maakt. En dan, aan het eind, die simpele tekst: 'Ik krijg geen adem meer, kan iemand helpen?/ Ik krijg die stomme knopen niet meer open.' Brecht schreef het al: Shakespeare's genie steekt ook in de durf en de grootheid om op de steile hellingen van de menselijke tragedie het banale detail niet te schuwen. U heeft nog een paar dagen. Aanstaande zaterdag is het gedaan.

LOEK ZONNEVELD
15 APRIL 2015

THEATERKRANT

Prachtige verzentaal in imponerende Koningin Lear

★★★★★

Kent zet de champagneglazen vast op tafel om de nieuwe acquisitie te vieren. Dan komen de directieleden binnen, maar gezellig wil het niet echt worden in de boardroom van de multinational Lear Inc. Er komt geen acquisitie en het bedrijf wordt onverwacht gesplitst door de CEO, Elisabeth Lear. Zij vraagt eerst liefdesverklaringen van haar drie zonen. Hendrik en Gregory doen opportunistisch hun best, maar Cornald, de jongste, doet daar niet aan mee.

Ivo van Hove beloofde Frieda Pittoors (67) jaren geleden al eens een grote rol. Tom Lanoye zegde haar ooit toe speciaal voor haar iets te schrijven. Regisseur Eric de Vroedt kwam met het idee om Lanoye te vragen om een bewerking van King Lear en zo ontstond Koningin Lear.

De dementerende koningin is al snel flink de weg kwijt. De kille vergaderkamer wordt dan ook steeds leger. Waar Shakespeare Lear de heide op stuurde, staat Elisabeth in een kale vlakte met een hevige storm die sober oogt met een prachtig lichtgordijn. Die storm staat ook model voor de bankencrisis die inmiddels de wereld in zijn greep heeft en het verdeelde imperium van Lear Inc regelrecht de afgrond in stort. Gregory en Hendrik verliezen zich in ruzies, terwijl Cornald tevergeefs zijn geluk beproeft in microkredieten. Kent, door Lanoye behendig samengevoegd met Gloucester, blijft zijn meesteres trouw, maar moet het voortdurend ontgelden en verliest uiteindelijk in een handgemeen met Gregory zijn gezichtsvermogen. Gijs Scholten van

Aschat staat en loopt daarna lange tijd blind op het toneel.

De verzentaal van Lanoye is prachtig, maar de visie op vrouwelijk leiderschap die ons in het vooruitzicht is gesteld, komt niet echt uit de verf. Net als in het origineel verliest de koningin alles en rest haar aan het einde slechts een bitter isolement. De manier waarop zich dat voltrekt, is niet wezenlijk anders dan in King Lear. Het doet echter niets af aan de grootsheid van deze voorstelling waarin de transformatie van koninkrijk tot multinational door schrijver Lanoye briljant is uitgewerkt en nergens geforceerd aandoet. Frieda Pittoors is als Elisabeth Lear monumentaal in haar gekte die soms ook gevaarlijk aanvoelt, mede door haar fraaie kapsel compleet met subtiele duivelshoorntjes. Ook de andere acteurs leveren een enorme prestatie. Tezamen met de fraaie stilering staat Koningin Lear garant voor een fantastische toneelervaring.

JOS SCHURING
9 MAART 2015

Komedie speelt tragedie weg in Lanoyes ‘Koningin Lear’

“Wie houdt het meest van mij, je moeder? Hij die met het vuur van zijn betoog de gloed nog overtroeft die de natuur verlangt, krijgt ook de duurste van de portefeuilles.”

Op verzoek van regisseur Eric De Vroedt en Toneelgroep Amsterdam bewerkte schrijver Tom Lanoye King Lear van Shakespeare tot Koningin Lear. Lanoye trok het stuk ook naar het heden. De koning die zijn rijk onder zijn drie dochters wil verdelen, werd Elisabeth Lear, hoofd van een internationaal conglomeraat aan bedrijven, die haar bezit op haar oude dag aan haar drie zonen schenkt.

Maar er is meer veranderd dan goed is voor dit stuk. Bij Lanoye en De Vroedt is deze tragedie meer een komedie. De start is zelfs kluchtig. De ene zoon, Gregory, komt binnen als een zonnebankbruine proleet in rood pak met blonde bimbo; de ander, Hendrik, is een stijve saaie piet in coltrui, met ijzig tutvrouwkje, en de derde, Cornald, is de sombere wereldverbeteraar in wintertrui. Ook in hun optreden zijn het types. Moeder Lear heeft een bizarre eis. Ze vraagt haar zonen hun liefde voor haar te verwoorden en zo hun erfenis te verdienen. Gregory en Hendrik huichelen er vurig op los, aangemoedigd door hun eega's. Cornald weigert botweg. Ongevoeliger dan Cornelia bij Shakespeare, die ook haar onmacht om haar liefde in woorden te vangen uitdrukt: “Optillen kan ik mijn hart niet tot mijn mond”, zegt ze (in de vertaling van Gerrit Komrij uit 1990).

Bij gebrek aan sympathie voor Cornald komt moeders besluit om hem te onterven onvoldoende onrechtvaardig over. Dat is een probleem voor de spanning en diepgang in het vervolg. De toeschouwer moet de wens ontwikkelen dat Lear inziet een smartelijke vergissing te hebben begaan. Dat gebeurt nu niet.

Meevoelen is een probleem bij deze onevenwichtige productie. Geestige momenten zijn er te over, vooral dankbaar zij het voortreffelijke spel van routiniers Roeland Fernhout en Janni Goslinga als de twee parvenus. Maar de komedie spoelt de tragiek weg. Elisabeth Lear is van quitte af aan een gekkie. Het maakt het moeilijk haar serieus te nemen als een vrouw in een toppositie. De droefheid van de ouderdom krijgt geen plaats. Al haar emoties lossen op in de nevelen van haar verwarring. Binnen die beperking speelt Frieda Pittoors gradeloos –al is het jammer dat ze op de première de eerste scènes stijfjes inzette en steun zocht bij tekstvellen. Ze schakelt zichzelf naar believen aan en uit, aanwezig en afwezig, ernstig en weer idioot, en dan gaat haar stem gemeen krassend de hoogte in. Met haar afhangende mond oogt ze vervaarlijk als ze zwijgt: een sfinx, de heerser die ze moet zijn. Mooi is de scène waarin ze haar jonge verzoener verleidt: brutaal zoenend, zich verontschuldigend, “Laat je toch eens gaan” kirrend, om uiteindelijk snuivend haar gezicht in zijn borst te begraven.

RON RIJGHARD
10 MAART 2015

3 toneelstukken van Lanoye

Wie de afgelopen weken de theaterproductie van Tom Lanoye wilde volgen, kon maar beter aan zorgvuldige agendaplanning doen. En hier en daar een snipperdag voorzien. Niet tuk op de grillen van weer, wind en het theaterpubliek én gezegend met goede herinneringen aan 'Ten oorlog', besloot ik tot een hoogstpersoonlijke Lanoye-theatermarathon op de bank: op een twijfelzuchtige lentedag las ik 'Koningin Lear' (Prometheus), 'Revue Ravage. Dood van een politicus' (De Standaard) en 'GAZ. Pleidooi van een gedoemde moeder' (Prometheus) na elkaar. Hoewel het toeval was dat die drie nieuwe stukken haast gelijktijdig in première gingen, vormen ze onmiskenbaar een soort drieluik. Om te beginnen in de aanpak van Lanoye, die voortgaat op het elan van successen als 'Mamma Medea', 'Mefisto for Ever' en 'Bloed en rozen': hij haalt klassiek drama naar onze tijd, maakt het verleden relevant voor vandaag, bevrucht een historische erfenis met betekenis voor het hier en nu. 'Koningin Lear' boort de universele kracht van Shakespeares 'King Lear' aan door het drama naar een actuele setting over te hevelen: een dementerende CEO verdeelt haar multinationale imperium onder haar drie zonen en luidt met die versnippering de totale verwoesting in, simultaan met de wereldwijde bancaire en economische crisis. 'Koningin Lear' is literair de grootste krachttoer van dit drietal. In dialoog met Shakespeare evocert Lanoye in beeldende en vaak poëzierijke verzen een perfecte storm, psychologisch en familiaal, politiek en economisch: 'Er doemt een monster aan de einder op / Waarvan geen mens de

omvang kan beschrijven.' Ook 'GAZ' flitst een brokstuk verleden naar de actualiteit. Het kadert in de op vele fronten spelende Eerste Wereldoorlog-herdenking, die stilaan even uitputtend lang aansleept als de Grote Oorlog zélf deed. Aanleiding is de allereerste gasaanval in de geschiedenis, door de Duitsers tegen de Algerijnse Divisie van het Franse leger nabij Ieper. Bij Lanoye pleegt een jonge bekeerling, net terug uit het Midden-Oosten, een terroristische aanslag met zenuwgas in een metro. 'GAZ' is de monoloog van zijn moeder, ontheemd en onteigend: 'Ons grootste gevoel van onveiligheid? Je kijkt een monster in zijn smoel en het lijkt op jezelf.' 'Revue Ravage' blaast actueel leven in het genre van de revue, multidisciplinair entertainment dat in de tweede helft van de vorige eeuw door de concurrentie van de televisie in de verdrukking raakte. Zeven personages en veertien orkestlieden wervelen rond een oudere partijleider, die wegens slechte peilingen en een nog slechtere gezondheid zijn opvolging moet regelen. Deze politieke revue is verbluffend bij de tijd, met de voorafschaduwning van een schijnbaar kameraadschappelijke broederstrijd om het partijvoorzitterschap en een noodlottig verlies van een voormalig boegbeeld: 'Niets van wat er u overkomt, is privé.' De actuele lading van deze drie toneelstukken maakt ze onvermijdelijk politiek. De internationale zakenwereld van 'Koningin Lear' is verknoopt met de (geo)politiek, zo blijkt al in de vijfde regel van het stuk die herinnert aan de dubbele betekenis van 'maatschappij': handelsvereniging én samenleving. 'GAZ' teert op de herinnering

aan een enkeling die aan politiek doet via terrorisme. En het spektakel van gekonkel en gedraai in 'Revue Ravage' maakt voelbaar waarom, ten gevolge van de toegenomen transparantie, de gewone man de traditionele partijen de rug toegekeerd heeft. Of voor liefhebbers van cijfers: 'Koningin Lear' gaat over de 1 procent, 'GAZ' over de 99 procent en 'Revue Ravage' over de falende bemiddelaar tussen die twee. Daar komt natuurlijk snedige scherpzinnigheid van, op maat van de columnist Lanoye : 'De jacht op materieel eigenbelang wordt ons al jaren opgedrongen als de hoogste deugd. Straks is die jacht nog het enige dat we mogen delen met elkaar. Ons laatste restje collectivisme? Egoïsme!' Maar de romans of theaterstukken van Tom Lanoye zijn nooit documentair of pamflettair, dankzij de empathie die de vakman in zijn personages investeert. Die dwingt tot deemoed en begrip, die legt de verscheurdheid van zijn (anti)helden bloot, een tragische gespletenheid die steevast voortkomt uit een moreel dilemma. Deze drie stukken vormen bovenal een drieluik, omdat Lanoye één en ander tot drie keer toe voedt via een freudiaans spanningsveld. Koningin Lear en haar drie erfgenamen, de moeder van de terrorist, de echtgenote van de partijvoorzitter en haar zoon met politieke ambities drie verscheurde moeders, wegens drie het einde van het stuk niet levend halende zonen: 'Geen mens kan tussen moeders komen en / Hun dode kind. Ik rouw alleen, ik ben / Alleen, ik kots alleen, ik ween alleen.' ('Koningin Lear'); 'Hem op de wereld zetten? Wetend wat ik nu weet? Ik weet het niet.' ('GAZ'); 'Ik wil na een man niet ook een zoon verliezen aan de politiek. Mijn hart is geen abattoir.' ('Revue Ravage'). Sinds 'Sprakeloos' kennen we de oerbron van deze matriarchale constante in het oeuvre van Tom Lanoye : zijn ook in het dagelijkse leven acterende, schmierende en manipulerende moeder, die slagersvrouw met een willetje. Het maakt een marathonvoorstelling van deze drie stukken aangewezen, tijdens Theater Aan Zee bijvoorbeeld.

BART VANEGEREN
12 MEI 2015

COBRA.BE

Voorstelling **

Tekst ****

De bewerking van Lanoye blinkt uit in een spetterende tekst, die soms Shakespeare citeert en dan weer zijn eigen poëtische weg gaat. Regisseur Eric De Vroedt daarentegen heeft grote last gehad om deze rijke tekst spannend op het toneel te krijgen.

Shakespeares Koning Lear is een polyfoon stuk, waarbij twee verhalen elkaar doorkruisen en de centrale pessimistische visie op de mens versterken. Regisseur Eric De Vroedt vond dat het stuk nieuw zou klinken, wanneer van de koning een koningin zou worden gemaakt. Meteen moest het gegeven naar 2015 verhuizen, en zou koningin Lear aan het hoofd van een multinational staan. Om dit uit te werken riep Eric De Vroedt, zelf schrijver, de hulp in van Tom Lanoye, notoir bewerker van Shakespeare. Deze ging met veel plezier aan de slag, en ging de uitdaging aan om van Shakespeare af te wijken. In 'Hamlet versus Hamlet' had hij al schuchter aan het stuk een eigen stempel gegeven, maar nu zou hij veel vrijer met Shakespeare omgaan. Het was hem meteen duidelijk dat het tweede verhaal (rond Gloster en zijn zonen) moest sneuvelen. Deze Lear zou meteen rechtlijner zijn, zonder aan gelaagdheid in te boeten. De verplaatsing in de tijd liet Lanoye toe om hedendaagse elementen over economie en financiën te verwerken. Het stuk speelt zich af in een wolkenkrabber, één van de kathedralen van het kapitalisme, en vertelt nu de teloorgang van een grote familie firma. De vrouwelijke captain of industry besluit om de zaak op te delen onder haar drie zoons. De jongste Cornald

(de tegenhanger van Shakespeares Cordelia) weigert op de voorwaarde van zijn moeder in te gaan. Hoezeer hij haar lief heeft, krijgt hij niet over zijn lippen. Daarom wordt hij, de oogappel van de moeder, verstoten. Het verhaal rond de overblijvende broers rolt zich af zoals in het origineel. Als deze Elisabeth Lear woedend de storm in loopt, omdat haar zoons de voorwaarden niet na komen, gaat Lanoye een paar elementen uit het parallel verhaal van Gloster ontleenen. Zo wordt het personage Poor Tom hier een dakloze. Lanoye heeft hem nodig om Lear de bekende monoloog te laten zeggen: "Is dit de mens? Niet meer dan dat?". Uit datzelfde verhaal wilde Lanoye toch ook het blind maken van Gloster bewaren én de wat onhandige scène van de klippen van Dover. Deze elementen heeft hij aan de trouwe dienaar Kent toevertrouwd, die per ongeluk tijdens een gevecht blind wordt gemaakt - wat veel minder sterk is dan de sadistische scène bij de Bard (zoals Lanoye Shakespeare graag noemt). In dit laatste deel speelt de goede zoon Cornald een grotere rol, want hij wil de zaken van zijn broers dwarsbomen. Dat leidt weer tot een ongeluk, want in de twist valt Cornald van het dak van de wolkenkrabber. Dat levert een laatste scène op met moeder Lear die haar zoon beweent, en tenslotte haar borst ontbloot en hem weer tot leven wil zogen. Dat levert een wat sentimenteel einde op, dat niet helemaal overtuigt. Het versmalt ook Shakespeares visie tot een moeder/kind probleem.

De bewerking van Lanoye blinkt uit in een spetterende tekst, die soms Shakespeare

citeert en dan weer zijn eigen poëtische weg gaat. Als er al een opmerking gemaakt kan worden, is het dat er soms teveel woorden aan te pas komen, en dat hij een enkele keer wat platjes hedendaags is - vooral als er een verdediging van de managers en ondernemers te beluisteren valt. Als dat wat voorspelbaar en uitleggerig klinkt, komt dat ook omdat de broers als personage te vaag blijven, terwijl hun vrouwen helemaal schaduwen zijn. Lanoye heeft bij hen gepoogd om er interessante rivalen van te maken, de een met en de ander zonder nageslacht. Dat komt als wat te bedacht over, en geeft de personages toch niet voldoende dramatisch gewicht. Het resultaat van dit alles is een mooie tekst, met soms heel indringende nieuwe scènes en een paar onhandigheden. Misschien moest er nog radicaler van Shakespeare afgeweken worden.

Eenheidsdecor

Regisseur Eric De Vroedt heeft grote last gehad om deze rijke tekst spannend op het toneel te krijgen. In de kern van deze opvoering schuilt een keuze die zich tegen de voorstelling keert. Scenograaf Maze De Boer heeft een eenheidsdécor met sterke architecturale accenten ontworpen. Bij het begin oogt de ruimte overtuigend als de grote vergaderzaal. Maar later kunnen kleine veranderingen in deze basisstructuur het verhaal niet dienen. Lanoye beschrijft in zijn tekst hoe alles zich afspeelt in een wolkenkrabber, waarbij het stuk in de bovenste verdieping begint en steeds verder afdaalt tot op het straatniveau waar Lear de storm moet doorstaan en de dakloze kan ontmoeten. Een geografische afdaling in de hel, zeg maar, maar De Boer laat het afweten. Daarna speelt het laatste deel zich op het dak van het gebouw af (Kent moet immers kunnen springen). Het ruimtelijk gevoel kan De Boer niet in passende beelden vatten. Het wordt een dode ruimte zonder poëzie. Zo krijgt De Vroedt het verhaal een paar keer moeilijk verteld. Vooral in het tweede deel krijgt hij geen greep op de stof. De storm wordt hier opgeroepen door agressief geluid,

onderbroken door uitroepen van Lear (Frieda Pittoors), wat zowat de slechtste oplossing is voor een sterke tekst van Shakespeare (die hier door Lanoye trouw gevolgd wordt). Een nutteloos, oppervlakkig effect. Later gaan de acteurs zelfs op een rij naast elkaar staan, wat door geen enkel dramaturgische nood veroorzaakt wordt.

Acteurs

Nochtans had De Vroedt een veelbelovende cast tot zijn beschikking. Frieda Pittoors als Lear leek een keuze met succes verzekerd. Met spijt moet je zeggen dat ze de rol met te weinig nuances speelt. Ze kiest ook heel weinig tussen de ceo en de vrouw die stap voor stap gek wordt. Na deze lange tocht door Lanoyes teksten belandt Lear eindelijk bij de laatste monoloog met de dode zoon. Maar Pittoors kan toch het beoogde emotionele effect niet pakkend maken. De ontroering blijft uit. De andere rollen zijn ook wat bleekjes, zodat noch de zonen, noch de schoondochters een grote indruk nalaten. Alleen Alwin Pullickx is een Cornald met karakter, en als Antwerps sprekende dakloze is hij een lichtpunt in deze avond. Zijn tegenspeler is Gijs Scholten van Aschat die een overtuigende Kent neerzet. Een nieuwkomer is Vanja Rukavina, die weet te boeien in zijn rol van verpleger (met elementen van Shakespeares nar). Zo heeft men een voorstelling die de tekst van Lanoye niet tot leven krijgt. Voor de schrijver hopen we dat zijn Koningin Lear een tweede kans krijgt, want dan pas zullen de kwaliteiten van de bewerking tot hun recht komen. Het is erg spijtig dat Eric De Vroedt zulk een onbevredigende voorstelling aflevert. Dat staat zo ver af van de kwaliteiten van zijn Glenngary Glen Ross, Na de Zondeval of van zijn Entertainer, pareltjes van opvoeringen. (En we laten dan nog zijn Mighty Society project buiten beschouwing) Je weet echt niet goed waarom hij deze Shakespeareversie niet onder de knie heeft gekregen.

JOHAN THIELEMANS
9 MAART 2015

KNACK

*Koningin Lear is een spannende, pakkende voorstelling met een steengoede Frieda Pittoors ******

Tom Lanoye schreef met 'Koningin Lear' een poëtische, woeste taalstorm die sober en sterk geregisseerd wordt door Erik de Vroedt. De titelrol vult Frieda Pittoors op haar onovertroffen manier in.

Is de scheet, de kreet en de beet van de royals de lucht, het water en de aarde van de roddelpers, voor de beroemdheden van de financiële wereld geldt dit niet. Zij leveren de mediawereld geen 'economisch' voordeel. Al broeit er wat in the State of Finance. De nieuwe mogols beslissen over strijk en zet van regeringen. Tom Lanoye heeft dit goed begrepen, zo goed dat hij dit besef via een toneelstuk heeft verklaard. Als kapstok was King Lear hiervoor het meest aangewezen. Met een vrouw als mogul van een concern deed de Vlaamse Shakespeare een tweede meesterzet. Sneller dan in de politieke wereld, veroveren vrouwen in de economische wereld troon, kroon en scepter. Koning Lear werd dan ook, al vóór de eerste steen werd gelegd, Koningin Lear.

De collegejaren van Lanoye zijn niet waardeloos geweest. Koningin Lear is een door en door Vlaams stuk geworden. Zijn herschepping begint dan ook met het Laatste Avondmaal en eindigt met de Piëta. Tussen beide speelt zich de lijdensweg af, niet van de zoon maar van de moeder, de mater familias. Oud geworden verdeelt zij haar concern onder haar drie zonen. Omdat echter de jongste niet de loftrumpet wil steken van zijn moeder, zoals zijn broers deden om zoveel mogelijk aan buit binnen te halen, verstoot zij hem als erfgenaam en zoon, en geeft zijn deel aan zijn broers. Een blunder

buiten categorie, met als enige verzachtende omstandigheid haar tanende geestelijke gezondheid. Die in een beginfase van Alzheimer zit. En waar enkel zij geen benul van heeft. Haar eerste claus wijst daar al op: 'Altijd, altijd, altijd al stond mij helder / Een dag als deze voor de geest, waarbij / Ikzelf voorgoed een kroon zou mogen plaatsen / Op het titanenwerk geleverd door / Het heldenpaar dat onze maatschappij / Gegrondest heeft - mijn diep betreurde vader, / Geholpen door mijn echtgenoot, úw vader.

Mama's schuld

Slim kun je de twee winnaars echter niet noemen. Ze missen langetermijnvisie, maar ook korte. Nog bezig met de opsplitsing van het concern, komt er een wereldwijde bancaire crisis. Ze verliezen zich in onderlinge ruzies en achterbakse beslissingen. Als die verkeerd uitpakken, weten zij niet beter dan de schuld in de schoenen van hun moeder te schuiven. Zij heeft hen niet opgeleid voor, begeleid naar de macht. Ze kan de pot op. Is niet meer welkom bij haar zonen, hoewel zij dat toch bedongen had, bij de machtsoverdracht. Om de maand logeren bij de ene en dan bij de andere. Dakloos en slechts bijgestaan door haar piepjonge knecht, die voor gigolo moet spelen als zij dringend nood heeft aan een kus - zelfs in het gebied van L'origine du monde, kan zij enkel bij stormweer schuilen in... een bushokje. De storm duurt dagen lang, niet alleen buitenshuis maar ook op de markt van de banken, beurzen en bedrijven. Haar hoogste adviseur, door haar ontslagen

omdat hij de kant koos van de verstoten zoon, wil van geen wijken weten, om de schade te beperken. Tegen de zin van de uitverkoren zonen. Een ruzie met een van hen mondt uit in een gevecht waarbij de man gewond raakt aan de ogen. De door hem teruggeroepen zoon tracht wat meubels te redden. In een nieuw gevecht met de krachtpatser met het holle hoofd valt hij echter van het dakterras van de Learbuilding. Werkongeval, geen getuigen, dus geen Morse, Poirot of Maigret nodig. En daar zit ze dan, de dementerende moeder. Met haar dode zoon op de schoot heft zij een laatste klaagzang aan, in een nog zeldzaam moment van helderheid.

Ten bate van

Is King Lear van Shakespeare eerder een leesstuk dan een speelstuk, Koningin Lear van Lanoye is dat niet minder. Smeuige poëtische taal dat wel, maar met ellenlange zinnen, haast kapseizend onder hun bombast. Dat het schip overeind blijft is te danken aan zijn priester-leraar Cyriel Coupé, beter bekend onder zijn dichtersnaam Anton van Wilderode. Was hij de aanstichter, Lanoye heeft met de jaren veel bijgeleerd tot hij een eigen toneeltaal verwierf. Die taalvorm maakt het de dramatische ploeg niet makkelijk [wat een pluspunt is], en zeker niet met de woeste taalstorm die zijn Lear is. Regisseur Eric de Vroedt heeft echter het hoofd kalm gehouden. Hij bedacht een sober maar veelzeggend concept, waar het tragikomische van Koningin Lear lekker in gedijt. Het resultaat is een pakkende, spannende voorstelling. Zelfs het decor helpt een handje mee. De wijze waarop het niet zijn schoonheid maar wel zijn waarde verliest is ronduit verrassend. Naar het einde toe blijven enkel de naakte muren over. Zelfs het binnenwerk is verdwenen. En sta mij toe een zijsprongetje te maken. Ten bate van. Op de Kouter in Gent staat het gebouw van de KBC. Afijn, het is gesloopt, op de neoclassicistische voorgevel na. Hij blijft overeind staan door ijzeren stellingen. Wel, dat beeld, het begin van die valse restauratie, is wat de toeschouwer ziet in het laatste half uur van Koningin Lear. Het versterkt de toestand waarin de zonen

en hun vrouwen van het Lear-concern zijn belandt: hun wijsheid blijkt minder wijs dan hun dwaasheid [met dank aan Michel de Montaigne]. Alleen Moeder Lear blijkt ondanks haar ziekte nog het meest evenwichtig in denken en doen.

Geen kransen maar bloemen

De titelrol is voor Frieda Pittoors. Zij blijft wie zij is, maar trekt alle registers van de kunst van het acteren open voor haar transformatie tot dementerende godmother. Vlijmscherp springt zij van de ene emotie in de andere. Haar vuur stookt zij voortdurend op, de woeste vlammen slaan de zaal in, brengen de toeschouwer in twijfel, waaruit de vraag oprijst: Allez, helpt nu niemand dat arme mens? Iemand die vertrouwd is met de theaterwetten, deze voorstelling als eerste in zijn leven ziet, zie ik het podium opklimmen en die dwaze zonen en hun paradepaardjes een paar meppen verkopen. Je kan een lofzang aanheffen, maar voor wat Frieda Pittoors presteert moet de juiste lofzang nog gemaakt worden. Ook de andere acteurs verdienen 's lands lof. Met een extra ruiker voor Gijs Scholten van Aschat [Kent]. In de scène waarin hij een lange tijd zonder enige inbreng aan de actie stil moet staan herkent men zijn grootmeesterschap.

Belediging en beschadiging

Ik hoop dat ik deze voorstelling nog een keer kan zien. Het zal in elk geval dit seizoen niet meer kunnen, als ze al hernomen wordt. Gebeurt dit niet zal dit een belediging zijn aan het adres van Tom Lanoye, Frieda Pittoors en de hele troep van Toneelgroep Amsterdam. En een beschadiging van de goede naam van het Vlaamse theaterwereldje. Die niet op het conto van de theaterdirecteurs moet geschreven worden, maar op dat van de minister van Cultuur, die met zijn koudbloedige besparingen boeking van steengoede en ja, dus dure producties onmogelijk maakt.

GUIDO LAUWAERT
9 MAART 2015

DE CORRESPONDENT

De grootste theaterschrijver van de Lage Landen houdt van het continent dat hij haat

Schrijver en agent-provocateur Tom Lanoye pakt deze lente uit met drie verpletterende toneelstukken. Een gesprek over theater als een politieke daad, de identiteitscrisis van de sociaal-democratie en het incontinente continent Europa.

De vermoeide sociaal-democratie

Terwijl de oude Van Gils zijn vermoeide retoriek herhaalt, staat zoon Sven te trappelen hem van de troon te stoten. Hij roept dat het socialisme een 'nieuwe taal' nodig heeft. Wat die dan inhoudt, blijft een raadsel. Hij is een meester in de meeslepende toespraken waarbij je je achteraf afvraagt wat hij in godsnaam heeft gezegd.

'Hij heeft het al lang opgegeven iets te melden te moeten hebben,' becommentarieert Lanoye zijn personage.

Een week voor de trieste dood van Steve Stevaert verbindt Lanoye het optreden van zijn personage aan de erfenis van de ooit zo populaire Belgische socialist. 'Hij kwam met allerlei tegeltjeswijsheden waarmee je kon scoren, maar waarmee je ook het fundament weggroef. Zoals: 'Het socialisme moet gezellig zijn.' Je komt hoe langer hoe meer uit op slogans en marketingtrucs. Het grote probleem is dat de ideologie uit de politiek is weggesijpeld.'

'Steve Stevaert kwam met allerlei tegeltjeswijsheden waarmee je kon scoren, maar waarmee je ook het fundament weggroef'

Op de dag na de zelfmoord van Stevaert schreef De Standaard over zijn verkiezingsoverwinning in 2003: 'In een tijd waarin ideologische breuklijnen vervaagden, kregen charisma en aardigheid een doorslaggevende rol.'

De ideologische verlorenheid treft alle partijen, zegt Lanoye. 'Maar het bijzondere bij een sociaaldemocratische partij is dat er een groot spanningsveld bestaat tussen de collectieve idealen en de noodzaak van een leider. Hoe sluit je uit dat persoonlijke ambities niet uitlopen op privileges, misbruik en manipulaties? Je hebt geen maatschappij zonder het delegeren van macht, geen machtsuitoefening zonder mogelijk machtsmisbruik. Bij een sociaaldemocratische partij moet je zeker in deze tijd een goede voorman hebben die goed kan debatteren, die een zaal kan toespreken, maar die tegelijkertijd heel erg beoordeeld wordt op wat zijn bijdrage aan de gemeenschap is.'

De gave van het woord heeft Lanoye zelf ook. Hij citeert de Waalse politica Laurette Onkelinx: 'Je parle à l'Italienne.' Net als haar, werpt de schrijver bij het spreken zijn armen, handen en achter een bril met rood montuur gestoken ogen in de strijd. 'Onderbreek me,' sommeert hij. 'Ik vind het heerlijk te babbelen.'

De tragiek van Samsom

Net als het literaire bedrijf is het politieke spel een vorm van theater, zegt Lanoye. 'Macht is altijd geënceneerd. Toen Diederik Samsom opeens op het toneel kwam, klopte alles. Zijn lichaamsstaal, zijn vibe. Maar zijn speech na zijn verkiezingsnederlaag vond ik echt om te wenen. Je zag iemand die leed, die maar niet kon begrijpen wat er was gebeurd, die zelf wanhopig bleef geloven.'

Samsom is, vindt de Vlaamse schrijver, 'een ongelooflijk tragische figuur. Je voelt dat hij op een hysterische wijze vasthaakt aan het idee dat het uiteindelijk wel goed zal

komen. Hij volgt helemaal de retorische lijn van de liberalen, gaat helemaal mee in de nepretoriek van snoeien om te groeien. Na drie nederlagen blijft hij nog meestappen in een ideologie en retoriek die ver ligt van waar hij is vertrokken. Er is niets oneerbaars aan proberen en verliezen. Maar op een gegeven moment moet je toegeven: dit is afgestraft. Hij misbruikt de taal, de retoriek, om te blijven zeggen: er is niets aan de hand. Dan moet je niet verschieten als mensen heel cynisch worden en niet meer gaan stemmen.' 'Er is niets oneerbaars aan proberen en verliezen. Maar op een gegeven moment moet je toegeven: dit is afgestraft'

De figuur die in Revue Ravage de oude verworvenheden van de sociaaldemocratie inhoudelijk nog het best verdedigt - de oude partijtigger Guido Van Brouckhoven - is een weinig charismatisch, Melkert-achtig mens. Al is het hakkelend, Van Brouckhoven bezingt het Rijnlandmodel, waarin de staat zorgt voor een sterke sociale zekerheid, en het bedrijfsleven het maatschappelijke belang en niet de aandeelhouders dient. Ook steekt hij de loftrumpet over de Europese Unie die sociale vrede heeft weten te bouwen op de ruïnes van een verwoestende oorlog.

Het incontinente continent

'Ik ben een groot voorstander van een echt Verenigd Europa,' zegt Lanoye daarover. 'Ik snap niet hoe Nederland zo af heeft kunnen glijden naar een Europa-hatende natie. Dan is Nederland zijn eigen groei vergeten. De provinciën die moesten gaan samenwerken. Als je Zeeuws-Vlamingen, Tukkers, Friezen en Amsterdammers kunt overtuigen dat ze eenzelfde identiteit hebben, moet dat toch ooit ook met de Europeanen lukken.' Toch bespot hij Europa zelf in zijn werk continu. In zijn romans heet het keer op keer het 'versleten continent.'

In een van zijn indrukwekkendste romans, Het derde huwelijk (2006), heeft hij een nog venijnigere aanduiding. Als de hoofdpersoon Maarten Seebregs in het bejaardentehuis op bezoek is bij zijn vader denkt hij: 'Nu resideert hij hier, proper gewassen, in het walhalla van het goed verzorgde uitdoven. Het Eindstation van Pierlala. De toekomst van Europa in een notendop: het incontinente continent.'

Lanoyes jongste roman Gelukkige slaven

(2013) speelt zich bijna helemaal buiten Europa af. Een Zuid-Afrikaan zegt in China tegen een Belg: 'Denk je werkelijk dat jullie dit nog kunnen tegenhouden? Deze aantallen? Deze energie? Dit geweld?' 'Het antwoord is nee,' zegt Lanoye. 'Zeker niet als we de twee steunberen [de cultuur en het sociale stelsel, TV] van Europa uitventen. Dan worden we wingewesten van het internationale bedrijfsleven.'

Gelukkige slaven is zoals zoveel werk van Lanoye kolderiek en razendsnel én diep tragisch. Een vrolijk mensbeeld spreekt er bepaald niet uit. Iedereen strijdt voor zichzelf, empathie flakkert hoogstens even op. 'Er is geen punt,' observeert een van de hoofdpersonages. 'Er is alleen terreur, iemand die daaronder lijdt, en iemand die ervan geniet. Verder niets.'

'Mijn nekharen gaan altijd overeind staan als ik cynisch wordt genoemd'

'Moet ik daar als schrijver in een voetnoot bij zetten: ik ben het er niet mee eens?' reageert Lanoye lichtjes geagiteerd. 'Mijn nekharen gaan altijd overeind staan als ik cynisch wordt genoemd. Gelukkige slaven is net als Revue Ravage een grote klaagzang.'

En wie iets aanklaagt, wil iets veranderen, heeft idealen en is niet cynisch, wil hij maar zeggen.

Aanklagen is bovendien iets heel Europees, oordeelt de schrijver. 'De ondergang van het avondland. Die zelfkritiek vind ik juist geweldig, die heeft ons juist grootgemaakt. Alleen als je heel rijk bent in geest en kapitaal kan je het permitteren om zo te genieten van de pijn dat het allemaal zal verdwijnen. Vroeger zei men dat vol decadentie en genot. Alleen beginnen we nu te denken: o my god, het is waar, we zijn echt gedoemd. In de xenofobe vorm wordt het: Europa gaat ten onder aan zijn zwakte.'

Racisme is relatief?

Zijn we xenofob en racistisch? Bij de zuiderburen is het een verhit debat. De dag voor het interview is Lanoyes man opgepakt bij een betoging tegen de uitspraken van Bart De Wever. De voorman van de Nieuw-Vlaams Alliantie (N-VA) had op televisie racisme relatief genoemd en gezegd dat het ook voortkomt uit negatieve ervaringen met migranten.

'Een nationalist die zegt dat alle ismen

relatief zijn,' spot Lanoye. 'Wie durft hier in deze wijk [hij woont in de joodse wijk van Antwerpen, TV] komen zeggen dat antisemitisme relatief is? Het is een totaal zinloze uitspraak, die retorisch briljant is omdat de toeschouwers iets anders horen. De subtekst is: ik legitimeer jullie racisme. En dan neemt hij één bevolkingsgroep – de Berbers – eruit. Een besloten gemeenschap. Moeilijk doordringbaar. Je kan al dat ook toepassen op de orthodox-Joodse gemeenschap. Waarom die twee maten? Het is doelbewust stigmatiseren.'

Met welk doel dan? Lanoye wijst erop dat Vlaanderens grootste partij nu ze in de nationale regering zit voor het eerst onder vuur is komen te liggen. 'Het wordt steeds duidelijker dat ze rijden voor de rijken. Daar verliezen ze stemmen door. Hij overschreeuwt dat door op deze manier het electoraat van het Vlaams Belang aan zich te binden. Hoe meer stemmen ze verliezen, hoe meer ze gaan opschuiven in retoriek. En retoriek heeft zijn eigen dynamiek. Het is zoals Harry Mulisch ooit over Gerard Reve zei: de corpbal wordt op een zeker moment de man met de grote bek die hij speelt. We moeten zien wat over een aantal jaren de fall out is van dit soort uitspraken.'

Theater als politieke daad

De inleider citeerde voorafgaand aan de opvoering van Revue Ravage in Brussel een theatercriticus die lang geleden zei dat hij toneel wilde 'dat storend werkt, dat een politieke daad is, dat agressief is, dat me waanzinnig aan het huilen maakt, dat me uitzinnig aan het lachen brengt, dat adembenemend reëel is, dat me ondersteboven gooit, dat me de keel dichtknijpt, dat me niet met rust laat, dat me gelukkig maakt, dat schijt heeft aan academische ethica, esthetica, fonetica en logica, dat zijn eigen logos is, dat persoonlijk en exemplarisch is. Dat de waarheid is. En de waarheid ligt NIET in het midden.'

Zoiets wilde hij scheppen, erkent Lanoye. 'Zelfs als je alleen maar iets moois maakt zonder je te hoeven verantwoorden, is dat in deze tijd al een politieke daad. Maar ik zou ontgoocheld zijn als dat het enige bleef. Toneel voor mij is tragedie, zelfs als er komische kanten bij komen. Komedie is ook maar een hysterische vorm van ernst. En elke

tragedie is een tragikomedie. Ze toont een dilemma, de verscheurdheid, de moeilijkheid om te kiezen.'

'Toneel voor mij is tragedie, zelfs als er komische kanten bij komen. Komedie is ook maar een hysterische vorm van ernst' De oertekst van de tragedie is in de ogen van Lanoye Antigone. 'Een jonge vrouw zegt: ik wil mijn broer begraven, volgens de wetten van het bloed, de familie en de liefde. Maar ook Creon, de vader, heeft een logica. De pragmatische logica van de gemeenschap, van recht en orde. Als je dat goed speelt, moet je als toeschouwer tussen die twee kiezen. Net zoals je op het einde van mijn stuk moet kiezen: is het cynisch of tragisch? Alleen maar varieté, of een klaagzang? Op het einde moet de toeschouwer voldoende geëmancipeerd zijn om zelf zijn oordeel te vormen.'

Wie nog wil gaan kijken, stoppe nu met lezen. Want die uitdaging - vorm zelf een oordeel - kan ook ik niet laten liggen. In het slotakkoord van het stuk ensceneert Joris van Gils, die ongeneeslijk ziek is, op een verkiezingscongres een aanslag op zijn leven. Om uit zijn lijden te worden verlost. In de hoop dat zijn tragische dood de kiezer zal bewegen opnieuw op zijn partij te stemmen en dat zijn laatste daad de kwakkelende sociaal-democratie opnieuw zal opstoten in de vaart der volkeren.

Maar niet hij, zijn zoon sneuvelt. De grootste cynicus zal menen: de vader heeft het zo gepland. Een weekhartiger mens denkt: het is een tragische vergissing. Hoe het ook zij, de socialistische partij stijgt plotsklaps enorm in de populariteitspolls. En iedereen smeekt Joris nog eenmaal de lijst aan te voeren.

Hij doet het. En verzwijgt dat hij het kwade genius achter de aanslag is, waarvan zijn eigen vlees en bloed het slachtoffer werd. Nogal cynisch, vind ik, dat hij de waarheid niet openbaart en zich opnieuw op de troon laat hijsen.

'Voor mij niet,' zegt Lanoye. 'Voor mij is het de zuivere catharsis. Voor mij houdt het verband met de generaal bij jullie die een persconferentie moest geven vlak nadat zijn zoon in Afghanistan was omgekomen. Hij zei: nu moeten we zeker doorgaan. Anders is het offer voor niets geweest.'

Vrij naar Shakespeare ★★★★★

Is het nog wel een Shakespeare? Hoe ver kun je gaan in een toneelbewerking? Extreem ver, zo bewijst Tom Lanoye met zijn Koningin Lear voor Toneelgroep Amsterdam.

De Vlaamse schrijver heeft zich dit keer nog veel meer vrijheden gepermitteerd dan eerder al met zijn Hamlet-bewerking Hamlet vs. Hamlet.

Zijn Koning Lear is niet alleen een vrouw, hij heeft het verhaal ook nog eens volledig naar deze tijd getrokken. Plaats van handeling: een boardroom in The City in London, het kloppend hart van de financiële wereld. Elisabeth Lear staat aan het hoofd van een internationaal zaeknimperium en op het punt haar macht over te dragen aan haar drie zoons.

Gewaagde keuzes, maar Lanoye flikt het 'm gewoon weer. Hij weet als geen ander hoe hij zich de taal van Shakespeare eigen moet maken zonder daarbij de prachtige verzen van de meester uit het oog te verliezen. En door van Lear een steeds verder in de dementie wegzakkende vrouw te maken, worden haar grillen verklaarbaar. Frieda Pittoors speelt haar meer dan overtuigend en gebruikt daarbij alle kleuren op haar palet: grillig, kwetsbaar, hard en onvoorspelbaar. Steeds wegzakkend in een voor haar misschien wel bevrijdende waanzin, omdat zij zich toch ook niet altijd prettig voelde bij het keurslijf waarin zij zich al die jaren als CEO gedwongen zag. Tijdens de slotscène, waarin de onttakeling zich bij alles en iedereen voltooit, lopen de koude rillingen je over de rug.

Maar er valt ook genoeg te lachen bij dit door Eric De Vroedt geregisseerde drama. Diverse personages worden met name in het begin haast als stereotypes neergezet, zoals de zongebruinde oudste zoon (Roeland Fernhout) met zijn geblondeerde vrouw en haar opzichtige Gucci-tas (Janni Goslinga). Je denkt meteen te weten wat voor vlees je in de kuip hebt, tot ze toch meer van zichzelf bloot geven.

Van Shakespeares klassieker zijn bovendien bekende ingrediënten als de storm (al is dat nu niet op de hei, maar in de stad) overeind gebleven. Er wordt nog steeds iemand blind (al is het een ander) en er probeert ook hier iemand van een klif te springen (al gaat het hier van een wolkenkrabber en iemand anders). Onbewust trek je daardoor in je hoofd voortdurend vergelijkingen met het origineel, maar het is verstandiger om deze Koningin Lear volledig naar eigen waarde te schatten. En dat is een geëngageerde actuele Lear die zo mogelijk nog rijker en gelaagder is dan het oorspronkelijke stuk.

ESTHER KLEUVER
11 MAART 2015

Koningin Lear

Romeo in een Hawaii-bloesje. Hamlet die een taxi aanhoudt op Fifth Avenue. Het Romeinse volk dat via televisieschermen en een ticker op de hoogte wordt gehouden van de senaatsrellen – en van de tussenstanden in de eredivisie. In moderne Shakespeare-bewerkingen kan alles. Moet alles, lijkt het af en toe. En soms verlang je naar wat pas écht gewaagd zou zijn: een Shakespeare-bewerking die zich keurig aan de tekst en de instructies houdt.

Koningin Lear van Toneelgroep Amsterdam doet dat dus niet. Op verzoek van regisseur Eric de Vroedt schreef Tom Lanoye een nogal vrije interpretatie van King Lear. Om te beginnen is het verhaal verplaatst naar het heden: Lear is geen koning maar een CEO. Het is niet Lears koninkrijk dat opgedeeld wordt, maar het familiebedrijf. Een gigantische multinational. Er wordt overlegd, geruzied en gevochten in de boardroom van een penthouse. Een essentieel personage, de Graaf van Gloucester, is geschraapt. En er was nog iets. Een detail. O ja. King Lear is een vrouw.

Grote vrouwenrollen

De titelrol wordt vertolkt door Frieda Pittoors. Dat idee was zo'n beetje het uitgangspunt voor het stuk. In een interview met Trouw legt Eric de Vroedt uit: "Het klassieke repertoire kent geen grote vrouwenrollen voor oudere actrices en ik wilde dolgraag eens met haar werken."

Niet alleen Lear is van geslacht veranderd, trouwens. Ze verdeelt haar bezit niet onder

haar drie dochters, maar onder haar drie zonen. De secreten Goneril en Regan hebben plaatsgemaakt voor de proleet Gregory en de bleekneus Hendrik. Lielingsdochter Cordelia is lielingzoon Cornald geworden.

Moeders en zonen

Het zijn gelukkige keuzes, stuk voor stuk. Het idee van een enorm bedrijf als moderne versie van Shakespeares koninkrijk is niet helemaal nieuw. Het werd eerder gedaan in Michael Almereyda's filmbewerking van Hamlet. Maar het werkt, op een handvol al te technische ruzies na – hoe hoog de gemoederen ook oplopen, het is lastig om echt mee te leven met conflicten vol bedrijfs- en beursjargon. Verder levert het een paar geweldige vondsten op: de enorme digitale landkaart bijvoorbeeld, waarmee CEO Lear duidelijk maakt welke zusterondernemingen naar welke zonen gaan.

De combinatie Lanoye-Pittoors is bijzonder geslaagd. Geen wonder: als er iemand venijnige, tegelijk bikkelharde en diep ontroerende moeder-zoon-ruzies kan schrijven, is het Lanoye wel, zoals we zagen in zijn autobiografische roman Sprakeloos. En als iemand tegelijk hard en zacht kan zijn, lief en woedend, is het Frieda Pittoors. We voelen Lears verdwazing, haar spijt en schuld en machteloosheid. De tragiek van een moeder die de liefde van haar zoons verspeelt. Heel veel pijnlijker krijg je het niet.

CLEEF

Rol Elisabeth Lear is Frieda Pittoors op het lijf geschreven

★★★★

“Bliksem, onweer, storm!” schreeuwt Elisabeth Lear terwijl een stortbui over haar heen valt en om de paar seconden fel licht voorbij flitst. De figuurlijke bom is gebarsten, nu zij haar megabedrijf niet aan haar zonen kwijt kan. Toneelgroep Amsterdam durft meer dan enkel een modern sausje gieten over Shakespeares King Lear.

Tom Lanoye maakte van één van Shakespeares bekendste tragedies King Lear een modern stuk. Op internationale vrouwendag nota bene gaat Koningin Lear in première, waarbij het verhaal draait om een machtige zakenvrouw in plaats van een koning. Deze zakenvrouw verdeelt niet haar rijk, zoals Koning Lear, maar haar succesvolle concern NV Lear Inc. Deze overdracht aan haar drie zonen gaat niet zonder slag of stoot, nu Lear er liefde voor terug wil.

Palet aan mantelpakjes

Waar teksten uit de zeventiende eeuw nog weleens de vaart uit een stuk halen, houdt deze bewerking de aandacht vast tot het einde. Toneelgroep Amsterdam brengt in samenwerking met Lanoye een verhaal van vier eeuwen geleden op een hedendaagse manier op de planken. De teksten passen in de beleveniswereld van jou en mij, tegelijkertijd hebben hun poëzie behouden. Een verhaal dat als geen ander aantoont hoe hard de wereld bovenin de wolkenkrabbers kan zijn. TGA doet dat behalve met de tekst ook met een strakke vergaderzaal als decor, een prachtig palet mantelpakjes

als kostuum en vooral: met een ijzersterke hoofdrolspeelster.

Transformatie

Dat is Frieda Pittoors (68) als Elisabeth Lear. In de eerste helft is zij een koningin van een zakenvrouw, zo beheersend en toonaangevend. In de tweede helft transformeert zij tot een kwetsbare moeder met de ziekte van Alzheimer, zoekend naar liefde van haar kinderen. Haar nette pakje vervangt ze voor een glimmende badjas en haar strak opgestoken haar hangt warrig naast haar angstige gezicht. Precies deze karakterontwikkeling toont aan hoe goed de rol bij Pittoors past: het zijn bijna twee verschillende personen. Koningin Lear is een ontroerende tragedie waarin Lears regelmatig gestelde vraag ‘Wie ben jij?’ steeds pijnlijker wordt.

FLORE VAN EERDE
10 MAART 2015

ELSEVIER

*Schitterend Spel. Lear is nu
een vrouwelijke CEO *****

Na zijn Shakespeare-bewerkingen van Hamlet en van de koningsdrama's zet de Vlaamse auteur Tom Lanoye ditmaal met succes zijn tanden in King Lear.

De uitgangssituatie is, in al zijn eenvoud, meteen briljant: de titelheld is een heldin geworden, die niet de scepter zwaait over een gigantisch rijk, maar aan de top staat van het wereldwijde concern NV Lear. En terwijl de koning zijn land bij Shakespeare verdeelt onder zijn drie dochters, daar knipt deze CEO haar multinational in stukjes voor haar drie zoons.

De gevolgen zijn hoe dan ook desastreus: haat en nijd onder de Lear-telgen zorgt voor verdeeldheid en paranoia. Prachtig toont Frieda Pittoors het geleidelijke wegglijden van koningin Lear in slumers van dementie. Regisseur Eric De Vroedt geeft de acteurs alle ruimte te schitteren, Pittoors voorop, maar ook Gijs Scholten van Aschat ontroert als vertrouweling Kent.

THOMAS VAN DEN BERGH

HET PAROOL

Val van vrouw en haar bedrijf ***

*“er doemt een monster aan de einder op/
Waarvan geen mens de omvang kan
beschrijven. / De markt wordt volatiel als
nooit tevoren. / De ene bubbel spat de
andere kapot.” De ene grote troef van deze
voorstelling is de spanning tussen de
archaische verzen van Tom Lanoye en de
hoogst actuele inhoud; de andere is Frieda
Pittoors.*

De tweede Shakespearebewerking van de Vlaamse schrijver voor Toneelgroep Amsterdam is nog radicaler dan de eerste, het magistrale Hamlet versus Hamlet. Lanoye maakte van Shakespeares koning Lear een hedendaagse vrouw, die een reusachtige multinational leidt in plaats van een koninkrijk. Gezien haar hoge leeftijd en aanvangende geestelijke acteruitgang wil ze dat bedrijf overdragen aan haar drie zoons. Pittoors' personage Elisabeth Lear lijkt te zijn gemodelleerd naar Neelie Kroes en Madeleine Albright.

De voorstelling begint met de hele familie – zoons plus aanhang en trouwe consigliere Kent (Gijs Scholten van Aschat) – aan een grote bestuurstafel, ieder in een eigen kleur, een regenboog van rendementsdenken. Want Lear wil in ruil voor een deel van de portefeuille een liefdesverklaring van iedere zoon. Zo doordringt geld alle vormen van menselijke relaties.

Zoons Gregory (Roeland Fernhout als afschuwelijke patser) en Hendrik (Jip van den Dool als beursnerd) dissen gedwee een ongemeend verhaal op, maar de jongste,

de idealistische Cornald (Alwin Pulinckx), weigert – en wordt verstoten.

Daar begint de onttakeling van het familiebedrijf, die door regisseur Eric De Vroedt rechtlijnig wordt getoond. Gaandeweg wordt Pittoors' haar steeds piekeriger en het decor (van Maze de Boer, dat aan het begin nog een realistische boardroom hoog in een wolkenkrabber voorstelt, inclusief James Bondachtige wereldkaart met lampjes die bedrijfsactiviteiten aangeven, is aan het einde een opzichtig theateraal staketsel. De neergang is zowel economisch (beurscrash en vijandige overnames) als ecologisch met een dreigende orkaan die slim Shakespeares beroemde stormscène echoot, als mentaal, met Pittoors als steeds meer dementerende Lear. Die scène is het hoogtepunt van de voorstelling.

Pittoors, als een rockster tegen de wind in bulderend, met achter haar een regengordijn dat ingenieus stroboscopisch verlicht wordt, waardoor de associatie met de vallende computertekens uit The Matrix onmiskenbaar is: hier wordt de apocalyptische inzet voelbaar.

Maar gedurende de rest van de voorstelling zijn die angst en gekte vreemd genoeg afwezig. De tekst van Lanoye lijkt rijk en gelaagd genoeg te zijn, maar misschien is het de al te heldere dramaturgie van De Vroedt die de voorstelling ontdoet van een vorm van mysterie of weerstand, die nodig is om drie uur lang te boeien.

Dat wordt gelukkig gecompenseerd door Pittoors. Tegen de vrij realistische setting in blijft haar Lear een nukkig personage dat met plotselinge clowneske grimassen en abrupte bewegingen over het toneel zwerft.

Koningin Lear is niet in de laatste plaats een metafoor voor hoe de babyboomgeneratie de leiding over de door haar gecreëerde wereld doorgeeft aan haar verwende kroost. Hebzucht is de collectieve zonde van beide generaties. De voorstelling eindigt in een piëta: een kindse moeder die de borst geeft aan haar dode zoon. Een demente vrouw komt tot inzicht.

SIMON VAN DEN BERG
9 MAART 2015

LEIDSCH DAGBLAD

*Shakespeare zou het vast eens zijn met Lear als vrouw. Droomrol voor Pittoors ******

Eindelijk gerechtigheid. Al tien jaar speelt Frieda Pittoors bij Toneelgroep Amsterdam, al tweemaal werd zij bekroond met een Columbina (voor beste vrouwelijke bijrol), maar een dragende rol zat er tot nog toe niet in.

Dat is nu in een klap goedge maakt met haar vertolking van Koningin Lear. Pittoors toont zich onovertroffen in een mix van keiharde zakenvrouw en dementerende en mistastende moeder.

Shakespeare zag in Lear een man, een koning. Maar na het zien van 'Koningin Lear', een vrije bewerking van Tom Lanoye, ga je kritiekloos op de knieën voor zijn visie: een vrouw aan het hoofd van een wereldwijd zakenimperium, die terugtreedt en haar bedrijf overdraagt aan haar drie zoons. De oudste twee prijzen haar als moeder, betuigen uitbundig hun liefde voor haar, de derde heeft geen zin in pluimstrijkerij. Ontgoocheld laat moeder alles na aan haar oudste twee.

In de regie van Eric De Vroedt is meteen, misschien zelfs wel wat al te opzichtig, duidelijk bij wie de sympathie van de toeschouwer moet liggen: Gregory (mooi gespeeld door Roeland Fernhout met de nonchalante flair die deel van zijn karakter lijkt) is een nietsnut: knalrood pak, overhemd open tot bijna aan zijn navel, geen benul van zakendoen, net als zijn dellerige vrouw Connie (een helblonde Janni Goslinga op gouden naaldhakken). Zijn broer Hendrik (Jip van den Dool) is het braafste jongetje van de klas, doet altijd zijn best, maar een zakentalent is hij niet. Hij heeft al genoeg te stellen met zijn ziekelijke vrouw Alma (Hélène Devos). Tegenover zoveel

onbenulligheid moet jongste zoon Cornald (glansrol voor Alwin Pullinckx die later in het stuk ook nog eens verrukkelijk schmiert als naamloze zwerver) wel afsteken als de verstandigste. Grappig allemaal, maar iets minder zwart/wit had de dramatische spanning wellicht goedge daan. Dat die spanning er desondanks toch komt, is geheel en al te danken aan Frieda Pittoors als Elisabeth Lear en Gijs Scholten van Ashat, die de rol van Kent speelt, haar trouwe rechterhand. Beiden beschikken over het talent om alleen al met hun aanwezigheid op het toneel iets te laten gebeuren, een zindering te creëren.

Met ingehouden adem volg je het snel voortschrijdende verval van Betty Lear. Van machtige zakenvrouw die alle touwtjes in handen had, verandert ze in een dement wrak dat haar kinderen nog amper herkent en alleen beseft dat zij door haar eigen fouten het geluk door haar vingers heeft laten glippen. Onbegrijpelijk is alleen dat De Vroedt haar monoloog in de storm, het moment waarop alles in het verhaal tot een culminatie komt, door haar laat spelen met een microfoon in de hand, als ware zij een popster. Haar tekst gaat grotendeels verloren in de geluiden van storm en regen, haar lichaamstaal wordt belemmerd door dat onding in haar hand.

Daartegenover staat gelukkig een schitterende eindscène, als Betty Lear haar dode zoon op haar knieën houdt en hem de borst probeert te geven. Koningin Lear als vrouw, Shakespeare zou het er vast mee eens zijn.

SONJA DE JONG

TROUW

*Niet veel meer dan een kibbelende familie ***

Er zijn van die voorstellingen die er op papier razend spannend uitzien.

‘Koningin Lear’ van Toneelgroep Amsterdam is er zo een. Meester-Shakespearebewerker Tom Lanoye bewerkte ‘King Lear’ tot een tragedie over een zakenvrouw en haar familie. Topactrice Frieda Pittoors speelt de rol van de snoeiharde tijgermoeder Elisabeth Lear. En dat dan in de regie van Eric De Vroedt die als geëngageerd regisseur wel raad zou moeten weten met een voorstelling over de harde wereld van het zakenleven waar menselijke emoties zijn uitgebannen. Voeg daar het uitstekende acteursensemble van Toneelgroep Amsterdam aan toe en het kan niet meer misgaan. In theorie.

Maar het lijkt wel of iedereen zijn onmiskkenbare talent eventjes was vergeten mee te nemen. Neem nou de bewerking: vorig seizoen liet Lanoye met zijn meesterlijke bewerking van ‘Hamlet’ zien dat hij in staat is om zelfs aan Shakespeare’s meest gelaagde stuk nog verrassende nieuwe lagen toe te voegen. Bij ‘Koningin Lear’ komt Lanoye niet verder dan een grove verbouwing. Lear wordt een vrouw en in plaats van een koninkrijk wordt hier een zakenimperium over kibbelende zoons en schoondochters verdeeld die al snel niet meer in staat zijn om familie- en zakenbelangen van elkaar te onderscheiden. Dat is goed gevonden, maar verder is Koningin Lear een nogal stroeve, langdradige bewerking, waarin Lanoyes gebruikelijke thematische scherpte en poëtische brilje achterwege blijven.

Nog teleurstellender is het ontbreken van de gedrevenheid en de eigen signatuur van regisseur De Vroedt. De Vroedt maakte naam met voorstellingen die thematisch soms overvol waren, maar altijd voortkwamen uit een vurig engagement die de voorstellingen noodzakelijk maakten. Daarin durfde hij zijn acteurs grotesk en karikaturaal te laten spelen: alles om de thematiek van de voorstelling maar over het voetlicht te krijgen.

In de eerste scène van Koningin Lear lijken de acteurs hun rollen nog een spannend, karikaturaal randje mee te gaan geven, maar binnen de kortste keren speelt het Toneelgroep Amsterdam-ensemble zijn rollen even keurig als het aangeveegde, monumentale decor.

Slechts op een paar momenten duikt de schurende eigenheid van De Vroedt even op. Daarbij wordt hij telkens vaardig geholpen door jong-TA-talent Vanja Rukavina die het niet erg vindt zijn kleine rol van bediende Oleg eens flink aan te zetten. De manier waarop hij na een meer dan fout discodansje op nog foutere joego-pop liefdevol zijn moeder belt, maakt Oleg spannender, gelaagder en interessanter dan alle personages bij elkaar.

ROBBERT VAN HEUVEN